

MONOGRAFIC

aran

ATH DIA

Novembre del 2008 - Numero 30

OSSI
ERA
HERIDA
DUBERTA

DOP
ARRÒS DELTA DE L'EBRE

DOP
AUERÀS DE REUS

DOP
HORMATGE DETH NAUT URGELH E ERA CERDANHA

DOP
ÒLI DETH BAISH EBRE-MONTSIÀ

DOP
ÒLI D'ES GARRIGUES

DOP
ÒLI CIURANA

DOP
ÒLI DE TERRA NAUTA

DOP
**BODER DETH NAUT URGELH
 E ERA CERDANHA**

PRODUCTES CATALANS · ERA ORIGINA EI QUALITAT

IGP
CEBAT DE VALHS

IGP
CLEMENTINES DES TÈRRES DER EBRE

IGP
LANGOÏSSA DE VIC

IGP
**POLHASTRE E CAPON
 DETH PRAT**

IGP
POMA DE GIRONA

IGP
TRUHES DE PRADES

IGP
TORRON D'AGRAMUNT

IGP
**VEDÈRA DES
 PIRENEUS CATALANS**

Catalonha ei un país damb ua gran diversitat de productes agroalimentaris. Tanben a, ar encòp, un gran respècte pera tradicion e un decidit esperit innovador. Tot açò hè possible molti productes de qualitat, ligat ath territòri e as processis d'elaboracion. Era Generalitat e era Union Europèa distinguiesen aguesti productes damb es sagèths DOP i IGP.

DOP
**DENOMINACION
 D'ORIGEN PROTEGIDA**

IGP
**INDICACION
 GEOGRAFICA PROTEGIDA**

4

14

Boya

"Açò ei ua reintroduccion totauments forçada e artificial"

per Anna Geli

18

Carmen Naranjo

"Er os ei un patrimòni naturau que cau suenhar"

Moment de reflexion

Des qu'eth 1996 se reintrodusiren es primèrs tres ossi eslovèns, ua part importanta dera societat pirinenca a manifestat era sua temor en èster victima der atac d'aguesti plantigrads. Ei un des arguments que mèns s'an emplegat entà justificar eth refús ara reintroduccion amiada a tèrme per França sense compdar damb es vesins deth sud. Dotze ans dempús, era ossa Hvala a atacat un caçaire. Es expèrts asseguren qu'er animau se vedec menaçat e que cau considerà'c un incident isolat, mèns es ànims s'an alugat. E fòrça. Ara qu'era captura de Hvala s'a interromput e qu'es ossi son en tot ivernar dilhèu ei eth moment de redaurir eth debat. De parlar sense crispacion.

Ossi

Es ossi an tornat tara primèra plana dera actualitat.

per N.Martí

20

Testimònis

Era experiéncia de trobar-se un os d'èster malaisida de desbrembar.

22

Tot sus er os

Es grani desconeishudi: tot çò que cau saber sus er os brun

per A.Sàez

26

A pè

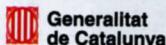
Arténher qu'era Unesco arreconeishe era lengua occitana

Edite Diari Segre, S.L.U.
Depòsit Legau: L-1160-05.

aran
ATH DIA

President: Robert Serentill Utgés.
Director Executiu: Juan Cal Sánchez.
Coordine: Anna Sàez Mateu.
Maquetacion: Anna Barcala Sirvent.
Impression: Lerigraf SLU.

Damb eth supòrt dera Generalitat de Catalonha

e eth Conselh Generau d'Aran

e era colaboracion dera

Collaboren en aguest numerò: Mikel Aristregi, Francèsc Boya, Aitor Carrera, Angelina Cases, Mireia Faure, Anna Geli, Xavi Gutiérrez, Eisharc Jaquet, A. Marqués, Maria Monge, Jèp de Montoya, Alba Orrit, Josèp Loïs Sans, Jordi Suïls, Xavier Ubeira e Andreu Vidal

VOKI

0705

Ossi

Eth polemic atac de Hvala

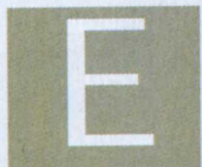
Es ossi an tornat tara prumèra plana dera actualitat. Eth 23 d'octubre, eth caçaire aranés Luis Turmo auec eth dubtós aunor d'èster eth prumèr uman atacat per aguesta espècia dempús d'èster reintrodusida en 1996. Es ànims s'aluguèren. E fôrça. Partidaris e detractors der os s'an crotzat retrèti de tota sòrta en ua tardor ena qu'era nhèu mai tièra a contrastat damb un climat politic fôrça caud. Aguesta qu'ei era cronica des hèts.

per N. Martí e A. Sàez

FOTOS: NEUS MARTÍ E ARCHIU SEGRE

debat dubèrt

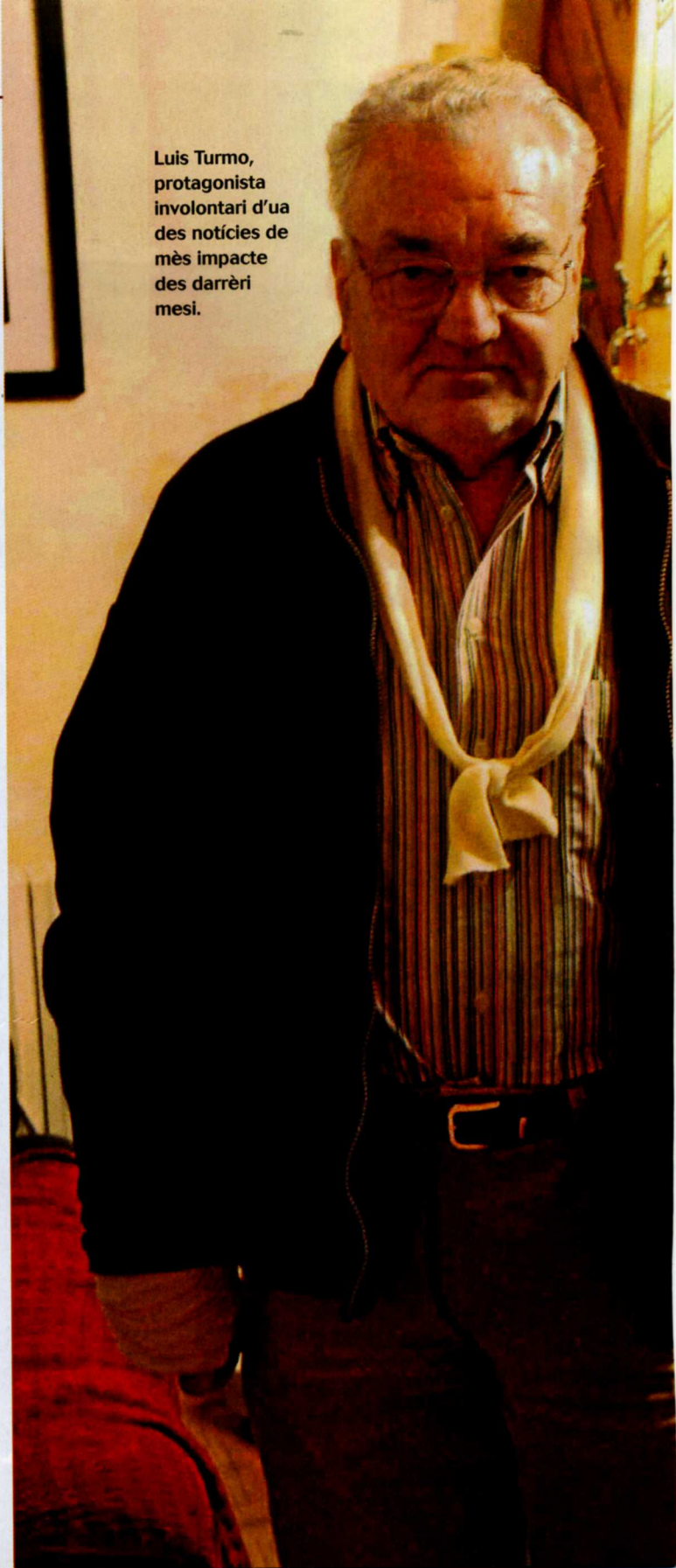
CONDICIONS DE
 616VFI 3D 0616

th 23 d'octobre de 2008 serà ua data impossibla de desbrembar entath vesin de Les Luis Turmo. As sòns 72 ans se convertic en pro-

tagonista involontari d'ua des notícies de mès impacte des darrèri mesi. Er atac dera ossa Hvala. Luis Turmo, aficionat ara caça dempús 1955, auec de besonh tretze punts dempús qu'er animau li fotesse ua arpada en braç quan er òme sajaue de protegir-se era cara e li mosseguèsse ua cama. Eth caçaire queigec en tèrra e a conseqüència dera queiguda, tanben patic ua fissura en braç. Turmo ère amassa damb d'auti caçaires en bòsc deth Portet, a pògui quilomètres ath nord-èst deth nuclièu urban de Les quan empuntèc damb era ossa. Demorèc quiet e la deishèc passar. Dempús cridèc entà espantar-la. Hvala, mès, non auec era reaccion demorada, e que se virèc entath caçaire, s'arturèc, lo guardèc, e li clauèc ua arpada. "M'è portat coma un bon caçaire, mès s'í a un dusau còp non ac harè cap", avertie Turmo en gèsser der Espitau de Vielha, a on siguec atengut. Turmo acabèc per tirar ar aire e un companh sòn que s'í trobèc tanben tirèc. Sonque alavetz partic era ossa. Maugrat qu'eth caçaire podec bais-har peth sòn pròpri pè dera montanha, ère indignat. "Pensaue que m'aucie". Qué auesse passat s'un companh de cacera non auesse arribat a temps? Era qüestion que commocionèc ara val. "Agest còp l'è deishada passar, mès se me torni a trobar cara a cara damb un os, l'aucirè", ahigie Turmo a còp caud. "Balhi 100% de supòrt a quina mesura que sigue que s'amie a tèrme entà explulsar as ossi dera Val d'Aran. Eth caçaire non ère cap solet. Eth sindic Francés Boya considerèc qu'er incident supausaue "eth punt d'inflexion qu'a de supausar era retirada immediata des ossi deth Pirenèu". Boya lamentaue er incident e soslinhaue que "prumèr son es persones" e

Luis Turmo,
 protagonista
 involontari d'ua
 des notícies de
 mès impacte
 des darrèri
 mesi.

Luis Turmo, caçaire de Les, auec de
besonh trezte punts de sutura. Assegure
qu'arribèc a témer pera sua vida quan
era ossa se li encarèc e li clauèc ua
arpada.

Agents en tot localizar era freqüència de ràdio der emissor implantat en vrente der os.

Es pagesi se considèren més vulnerables que jamè
entà auer de lutar contra er os maugrat es indemni

Es caçaires volien gesser a abàter Hvala. Eth sindic les convencec qu'açò sonque servirie entà deteriorar encara mès eth conflicte e decidiren deishar en mans des agents era captura.

Cren que ja ac an pro malaisit cions previstes.

qu'era poblacion "ei alarmada". Ath delà, eth sindic arrebrenbaue qu'era reintroduccion s'inicièc en França en 1996 sense comptar damb eth supòrt ne d'Aran ne de Catalonha. Eth baile de Les, Emili Meda, tanben se solidarizau damb Turmo pr'amor que "mos an prenut eth peu". Meda assegure que i a mès ossi qu'es ueit que, oficials, campen per Aran. Er exsindic e vocau dera societat de caçaires, Carlos Barrera, tanben hec costat a Turmo. Coma pòrtavotz de CDA en Conselh auancèc aqueth madeish dia, que demanarie que se cacèsse ar anomal qu'auie herit un aranés entà pr'mor de sacrificar-lo.

A comptar d'ací, er os se convertic en tèma de discuta laguens e dehòra d'Aran. S'auie descaperat era caisha de Pandòra. Londeman, 24 d'octobre, guardes de Mieí ambient deth Conselh Generau, agents dera conselheria de Mieí ambient dera Generalitat, e, en teoria, tecnicians d'equipes de seguiment der os en França (encara que non se presentèren

cap) amièren a tèrme ua grana operacion entà localizar era ossa Hvala, pairinada pera primera dama francesa, Carla Bruni. Se tractaue de localizar ara ossa e determinar se calie hèr-la a anar mès luenh des nuclèus abitats o capturar-la. Mès non ère cap un prètzhet facil. Eth chip qu'ère obsolet e sonque ne foncionau un de injertat en estomac qu'a er inconvenient que sonque da senhau quan s'ei a uns cinquanta mètres. Pera sua banda, es caçaires s'amassèren entà decidir s'organizauen peth sòn compde ua batuda. "Compreni era solidaritat des companhs de Turmo, mès non ei eth melhor entath país: mos cau deishar trabalhar as tecnicians", demanaue Boya. En aguest contèxte, era associacion ecologista Ipcena avertic que se se procedie ara captura de Hvala "anaram tàs mosos d'esquadra". En aguest sens, es ecologistes demanauen cauma e avertien qu'era ossa non ataquèc mès que "se defenec" en tot veir-se menaçada quan sentec es trèti. Eth secretari generau de Ipcena, Joan Vázquez, arrebrenbèc qu'enes dotze ans jamès i auie agut cap atac as personas e que coïncidie damb era Fondacion Os Brun en qu'ei possible era conviuència entre ossi e personas tos-

Crida ara cauma deth sindic d'Aran, Francés Boya.

Sigueren de besonh vint-e-cinc agents entà localizar era ossa Hvala.

Abans-darrèr capítol?

Entà paralisar era captura de Hvala siguec de besonh celebrar ua reünion sus er os en Barcelona eth pas-sat dia 13 de noveme. I assistiren tecnicians deth govèrn espanhòu, francés e andorran; deth departament de Miei ambient dera Generalitat e des administracions autonòmiques d'Aragon e Navarra. Es paraules deth conselhèr de Miei ambient dera Generalitat, Francesc Baltasar, era captura "non ei ua prioritat" pr'amor que, d'ua banda, eth tempèri hè a pronosticar qu'era ossa ja ivèrne e, que, ath delà, non auie mostrat "cap conducta estranha" dempús dera agres-sion ath caçaire, peth que qualifique er incident de "hèt isolat" que non li cau supausar eth qüestionament dera reintroduccion. Deaunt d'açò, eth sindic

d'Aran, Francés Boya, admetie qu'eth Conselh Generau s'auie quedat "sense marge de manòbra". Ei a díder, se ben er acòrd non ei pas vinculant entara administracion aranesa, poderie fomentar bregues des grops ecologistes Avalon e Ipcena, es mèis beligerants contra era captura dera ossa. Maugrat açò, Boya assegurèc qu'eth Conselh contunharà en tot estudiar era possibilitat de capturar era ossa donques que, segons didec ironicaments, s'era prioritat deth nomenat Grop Tecnic ei era seguretat der os, "era nòsta qu'ei era des persones".

Independentaments dera solucion d'aguest supausat abans-darrèr capítol sus er os, çò qu'estone ei qu'era decision de paralisar era captura se prengue tres setmanes dempús d'iniciar-se damb mèis de vint agents mobilizadi e un elicotèr de supòrt.

Fòrça sòs degalhadi entà arren.

Tres setmanes dempús der atac dera ossa Hvala s'interrompec era captura.

temp que "es administracions competentes organizen charrades e còrsi as caçaires sus eth comportament der os".

Ath delà des afirmacions des ecologistes, eth doctor en Biologia Delfi Sanuy, dera Universitat de Lhèida, confirmèc qu'es plantigrads "an terror as persones" e qu'er atac a umans "non hè part dera natura der os", qu'ei eth 80% erbivòr. "Er os non s'apròpe a mens d'un quilomètre des umans, a fòrça pòur". Sanuy ei dera opinion qu'era conviuéncia ei possible mès assegure que cau un major e melhor contraròtle e coordinacion des administracions. Entad aguest scientific, er atac l'a qualificat de "hèt isolat" en tot senter-se menaçat er animau peth brunit des trèti dera cacera. "Sigüec un atac preventiu" entà de-féner es sues cries.

Dissabte, per fin, se localizèc era ossa en Les. Sigueren de besonh 25 agents entà localizar era freqüéncia de ràdio der emissor implantat en vrente deth plantigrad, que hè part des cinc ossi reintroduits per França en 2006. Es agents anauen armadi damb rifles d'aire comprimit que pretenien utilizar entà tirar dards tranquillizants ara bèstia, que se volie sométer a un exhaustiu examen veterinari entà determinar s'er atac auie era sua origina en bèth tipe de patologia. Eth sindic d'Aran confiaue qu'er animau acabèsse en Centre de Recuperacion dera Fauna Salvatja de Vallcalent, en Lhèida; o ben en centre zoològic d'Arties, dus equipaments a on actuauments viuen exemplars d'os brun. Aguestes perspectives e era crida ara cauma de Boya heren qu'es caçaires acceptès-sen suspèner es batudes e deishar en mans des tecnicians era captura de Hvala.

Er estonament politic arribèc londeman. Era Generalitat refusaue era retirada d'ossi en Pirenèu. Eth conselhèr de Mieï Ambient, Francesc Baltasar, defenie eth Programa Life un dia abantes que se celebrèsse ua amassada entre es govèrns estataus, autonomics e ara-

nés entà parlar der os. En tot coincidir damb es declaracions de Baltasar, era captura de Hvala demoraue en suspens. Carlos Barrera arribèc a afirmar que des deth Conselh d'Aran "sonque se volie guanhar temps". Tanben moigec ficha era organizacion ecologista Avalon, qu'anonièc que harie ua denòncia ath jutjat de Vielha contra Francés Boya e eth conselher de Miei ambient d'Aran, Paco Bruna, per organizar era captura de Hvala sense garantias sanitàries entar animau.

Fin finau, es institucions arribèren a un acòrd eth deluns 27 e s'artenhec eth consens entà capturar era ossa. Era reünion, mès, non siguec ua bassa d'òli, pr'amor qu'eth Conselh non arteneh eth supòrt dera Generalitat ne deth ministèri de Miei ambient ena sua peticion de retirar es plantigrads d'Aran. Eth sindic auec coma interlocutors era directora generau de Miei naturau dera Generalitat, Núria Buenaventura, e eth coordinador en Catalonha dera direccion generau de Miei naturau deth Govèrn centrau, Sixto Martínez. Entre es minims artenhudi, destaquen era prometuda d'adoptar mesures entà garantir en un futur era seguretat des persones enes zònes freqüentades pes ossi. En aguest sens, eth Conselh e eth ministèri anonièren era creacion de patrolhes especializadas en seguiment d'aguesta espècia. Non se parlèc de coma se finançaràn aguestes patrolhes. Era reünion tanpòc servic entà determinar a on se liberarie Hvala un còp capturada. Era ossa, alièna a tot aguest ramalh, se desplaçec enquia Canejan e se daurie un nau front: s'entraue en França, as agents les calie interròmpere era recèrca pr'amor que ja non aurien jurisdiccio entà capturar-la.

Era nhèu siguec mès rapida qu'eth plantigrad. Era estonanta nheuada que dèc comiat ath mes d'octobre, acabèc damb es possibilitats de trapar ara ossa. Eth tempèri e era ivernacion der animau an acabat per passar pagina a politics, caçaires, pagesi e eco-

logistes. Mès era herida qu'ei dubèrta. Eth conselher d'Agricultura dera Generalitat e exbaile de València d'Àneu, afirmèc que se bèth govèrn de dehòra decidisse "liberar ossi en Collseròla", er embolh serie monumental. Ua picada de uelh as sòns vesins a qui exprimic tot eth sòn supòrt pr'amor que "fòrça còps non se ten en compde era gent deth mon rurau. Se pense per eri, e s'ordenen des des burèus que tustarren damb era realitat deth territòri". Eth president dera Deputacion Generau d'Aragon, Marcellí Iglesias, de Bonan-

Per fin, se localizèc era ossa en Les. Hè part des cinc ossi reintroduits per França en 2006.

Enquia 25 agents participèren ena recèrca de Hvala. Anauen armadi damb rifles d'aire comprimit entà tirar-li un dard damb un somnifèr que permetesse era sua reconeishença veterinària.

sa, tanben didec era sua: "Er os met en peirih era ramaderia pirenenca". Era temperatura politica, coma era meteorologica, s'anaue heiredant. Mès encara quan eth fiscau en cap de Lhèida, Juan Bonés, qualifiquèc de "despropòsit" era denóncia presentada per Ip-cena e archivèc es dilligències judiciais. Damb es ossi ivernant e, donques, damb es ànims caumadi, semble qu'ei eth moment perfectèc entà endegar un debat tranquil entà arribar a un consens. Serà pro long er iuèrn entà ar-tenhèc?

FRANCÉS BOYA

ETH SINDIC non se cause de repetir que non se pòden hèr politiques en Pirenèu que vagen contra eth territòr. Er atac dera ossa Hvala a estat entà Boya era gota qu'a hèt a vessar eth veire e per açò a demanat acabar damb eth programa Life. Maugrat compdar damb eth supòrt unaním de totes es fòrces politiques araneses, França, Espanha e Catalonha non an balhat supòrt ara prepausa.

per Anna Geli

FOTOS: MIKEL ARISTREGI

"Açò ei ua reintroduccion totauments forçada e artificial"

Recentaments er atac d'ua ossa a un caçaire en Baish Aran a hèt qu'eth Conselh Generau d'Aran prenhesse ues mesures respècte ar os coma ei era sua imminent captura, per qué aguesta decision?

Aguestes mesures se prenen pr'amor qu'en sòn moment, i a ua qüestion qu'ei d' alarma social, de preocupacion dera gent deth carrèr deuant era possibilitat d'èster deuant d'un animau perilhós.

Es informes des biològs mos diden qu'a estat ua accion non abituala ena espècia mès òc possible, e donques dèishen dubèrta era possibilitat que mos trobem deuant d'un animau conflictiu. Dempús, ac auem podut contrastar damb es informes eslovèns a on mòstren caracteristiques e abits diferents a lo qu'èren es ossi autotòns, e per tant, deuant d' aguesta incertesa, eth Conselh Generau decidís méter en marcha tota ua sèria de mesures qu'auessen hèt possible era captura d' aguest os e era sua translocacion, qu'ei de çò que se tractaue.

Totun, er informe eslovèn l'aueretz dempús de préner era decision de translocar era ossa...

Efectivaments, nosati contrastam aquerò a posteriori a despriet que ja sabíem dera existència d'aguesti informes, per tant aquerò se contraste dempús. Totun çò que hè eth Conselh Generau enquiath moment ei premanir çò de besonh entara captura. S'auéssim auut er aval deth grop de seguiment, eth Conselh Generau ère dispausat a hèr-ne era captura.

Totes es forces politiques que formen eth plen deth Conselh Generau, UA, PRAG e CDA votèren ua mocion istorica ena que se demane acabar damb eth programa Life, eth chipatge de toti es exemplars e era sua captura...

Ben, era demana d'arturar eth programa Life non ei enes mans deth Conselh Generau d' Aran, per tant ac cau entèner en contèxte d' ua demana dera administracion locau, especiauments ara Generalitat de Catalonha e ath Ministèri de Mieï Ambient, e que

logicaments tanben sabíem que serie malaisidamet acceptada ja que ja s'auie hèt anteriorament.

Totun, a estat ua demana de toc d'atencion, e de manifestar un cop mès eth mauèster deth territòr en çò que tanh ath projècte Life, mès que non a auut responses afirmatives per cap des administracions qu'an responsabilitats sus eth projècte Life.

Eth Conselh Generau a demanat amiar a tèrme çò qu'eth Grop de Trabalh de Seguiment dera Generalitat corrobòre e qu'ei de besonh entath seguiment der os, coma qu'es ossi si guen mercadi, e qu' ath madeish temps tanben i age tota ua politica d'ajudes e d'accions preventives des atacs enes sectors que son mès perjudicadi pera presència der os que son es apiculturs, es pagesi e tanben, des d'ua forma diferent, eth sector toristic, pr'amor que mos cau saber quines zònes poden èster susceptibles de meréisher ua atencion especiau pr'amor qu'en aqueth moment i pogue èster er os.

Totes aguestes son es mesures de su-

pòrt qu'eth Grop de Seguiment tanben a ratificat e que sigueren tanben prepausades des deth conselh Generau.

Coma responderie ar argument de qu'er os ei un ben toristic e un patrimòni naturau?

Non è arren a díder. Er os ei un ben toristic depen a on e coma, ei a díder, en aguest moment er os ena Val d' Aran non ei justificable des deth punt d'enguarda toristic. E er os ei un patrimòni naturau ena Val d'Aran e en totes es zònes a on i a os, mès qu'aquerò non implique cap qu'er os sigue ua espècia menaçada perque non sigue ena Val d' Aran.

Er os teoricaments s' aurie auut de reintroduir aqui a on i auie espècies autoctònes e qu'èren ena part deth Pirenèu mès occidentau mès que non ère pas eth cas dera Val d' Aran. Non

pensi que deth hèt qu'era Val d' Aran age o non age ossi ne depene era continuïtat dera espècia. Es condicions enes qu'aguesti ossi son ena Val d' Aran non son pas es condicions avientes, pr'amor que seràn ossi qu'auràn d' èster controladi, auràn de portar collièrs, seràn mercadi, e per tant enteni qu' açò ei ua reintroduccion totauments forçada e artificial.

...e quan diden qu'es ossi cerquen es melhors lòcs naturaus, e que aquerò supause ua informacion saludable dera biodiversitat naturau deth país...

Ben, segurament eth lòc mès avient ère Eslovènia. Ossi abantes n' i auie auut, dera madeisha manèra qu'acabèren en tot desaparèisher d'uns auti endrets de Catalonha a on tanben n'i auie auut. Despareishèren deth Pirenèu pr'amor que non èren com-

"Es ossi desapareishèren deth Pirenèu e d'auti endrets pr'amor que non èren compatibles damb era ramaderia"

patibles damb era ramaderia, damb es explotacions ramadères. Per tant, er os desapareish deth Pirenèu dera man der òme, coma li passe ath lop, e non succedis sonque ena montanha senon tanben ena plana. Per tant, era desaparicion de determinades espècies sauvatges arribe perque i a ua dificultat de compatibilizar es activitats umanes damb aqueres espècies.

Mès, dilhèu era vision que s'a en

FRANCÉS BOYA:

“Çò que i a en aquest moment ei ua dificultat evident a tath Conselh Generau d' Aran entà amiar a tèrme aguesta captura pr'amor que poderiem infringir era Lei deth Miei Naturau”

Aran e sustot dehòra deth parçan non da a entèner qu' era activitat ramadèra sigue prioritària ena societat e fòrça gent pòt pensar que pagesi n' i a pògui entà defèner o non defèner era convivència der os damb era activitat ramadèra...

Ei ua opcion. Mès aquest argument mos pòrte a qu' a de desaparèisher era ramaderia que demore en Aran entà deishar lòc ar os, pr' amor que per mès mesures que prenem, era compatibilitat der os e espciauments damb era ramaderia ovina ei plan complicada. Alavetz, qu' ei aciú quan mos auem de demanar se volem qu' aguesta ramaderia acabe en tot desaparèisher o, ben ath contrari, dilhèu era Val d' Aran ei un lòc a on toti aqueri sòs que destinen entà un projècte forçat com aquest se poderien destinar a incentivar era actuacion deth pagés e dera ramaderia entà preservar uns auti elements naturaus e patrimonius que son enormements importants entath país, coma per exemple eth paísatge, er efecte beneficiós que hèn es arramats enes montanhes que ambientaments aurie d' èster considerat d' ua manèra molt positiva.

Per tant, ben, pagesi n' i a pògui ei cèrt, e n' i aurà molti mens coma passe en totes es zònes ossèras e non sonque ena Val d' Aran senon tanben enes vals vesies de França e en d' autes zònes coma Cantabria, tot e qu' era di-

ferència ei qu' aqui non i a oelhes, aqui basicaments i a vaques, e es vaques an un foncionament fòrça desparièr des oelhes.

En aquesti moments en quin punt se trape donc era situacion der os dempús dera darrèra amassada tècnica damb representants dera Ge-

neralitat, deth Ministèri de Miei Ambient e tecncians der os francesi... Donques per un costat i a ua negativa ara captura dera ossa, e per un aute costat tot un paquet de mesures qu' era Generalitat e eth Ministèri recomanen e que son ena linha de çò qu' a prepausat eth Conselh Generau d' Aran, a saber, qu' es administra-

cions balhen es recorsi de besonh as territòris entà poder hèr es accions que siguen de besonh. Atau donc, çò que i a en aquest moment ei ua dificultat evidentata tath Conselh Generau d' Aran entà amiar a tèrme aguesta captura pr'amor que poderiem infringir era Lei deth Mieì Natu- rau des espècies protegides e per tant,

auer conseqüències de caractèr pena- u, e per un aute costat, era dificultat hijuda de que nosati non podem hèr era translocacion pr' amor que non podem decidir tà on cau portar aquera ossa, encara que entenem qu'aquera ossa aurie de gèsser deth territòri dera Val d' Aran tà un territòri mens umanizat a on i auesse mens

risc e mens possibilitat d'èster o de coïncidir damb un aute accident com eth qu'a patit eth caçaire. Per tant, en aquest moment era situacion ei delicada pr'amor qu'eth Conselh Generau d' Aran ei estatcat de mans ara ora de hèr aguesta captura, veiram donc coma evolucionen es hèts.

CARMEN NARANJO

MEMBRE dera Associacion Hecate-Gigant Mandronius e d'Ipcena, Carmen Naranjo ei ua des que manifèsten eth sòn supòrt ara reintroduccion der os. Mès non vò protagonisme e demane de non gèsser enes fòtos d'aguesta entrevista.

per Anna Geli

FÒTO: A.GELI

"Er os ei un patrimòni naturau que cau suenhar, e entad aquerò que calen recorsi"

Eth prumèr viatge qu'entení a parlar de vos me condèren que se dedicaue a netejar es camins forestaus, ei atau?

Ben, çò de cèrt ei que entàs prumeries des ans 90 d'un mes d'octobre, comencèrem a descurbir endrets e sendèrs per a on jamès i auie pasat arrés ath long des ans, èren caminòus qu'auien demorat abandonadi, per aquerò, damb un grop de gent donques gessièm sonque entà netejar-les. Tanben auíem portat ara gent des otèls en tot passejar pera natura aranesa e en tot netejar camins.

E per qué aquera inquietut?

Pensi que se pòrte laguens, quan viues entorot d'aguest paisatge privilegiat donques era natura la viues damb molta intensitat. De seguit pensè qu'aqueri camins qu'auien demorat abandonadi non podien èster mès

temps d'aquera manèra, pr'amor qu'aquerò ère un patrimòni naturau que calie suenhar.

Aguest numerò d'Aran Ath Dia, qu'ei dedicat ar os, pr'amor que non hè massa dies sautèc era notícia qu'un os auie herit a un caçaire. Ara se vò capturar ar exemplar, semble èster entà examinar-la, e tà deisharla en un aute lòc pr'amor que poderie èster perilhosa...

Òc, e qu'ac sabi. Totun, non s'auie entenut a parlar dera perilhositat der os enquiara. Un familiar men que coneishie fòrça ben era montanha me condèc que, ath torn des ans 50, pera zòna de Horno s'auie acabat damb eth darrèr exemplar. Eth prumèr motiu tà anar en contra der os qu'ère de salvar eth bestiar, era soleta hònt d'ingrèssi dera pagesia deth territòri. Mès que tanben me condèc que

venguie gent de dehòra dera Val a caçar-lo e qu'aci i auie personas que les acompanahuen pes montahes entà pr'amor d'arténher aqueth trofeig. Era conclusion donc ei qu'eth prumèr motiu serie ua rason aumens explicable mès qu'era segona ja non.

Totun eth debat qu'ei centrat en dues opinions dilhèu un shinhau massa simplificades: er os enes montahes o es caçaires, mès que s'a deishat de costat era manèra coma s'a instrodusit er exemplar, dilhèu nucleu de tota aguesta polemica...

Ei cèrt qu'era introduccion non se hèc com s'aurie auut de hèr, pr'amor que non i auiec informacion, ne tanpoc es recorsi que s'aurien auut de mèter de besonh, e açò ei molt important. Rebrembi que quan i auiec era reintroduccion der os, organizàuem des dera nòsta associacion charrades in-

formatives de coma ère eth comportament des ossi e per a on se botjauen ena Val. Era gent des otèls, es toristes, auien fòrça curiositat de coneisher e de poder veir ad aqueth animau, rebrembi qu'arribè a veir peades ena nhèu ena zòna de Montgarri. Ei cèrt que per un costat era reintroduccion non s'a amiat endauant coma s'aurie auut de hèr, aumens informar.

Tòtun, per un aute costat, ac pòs veir coma un auantatge qu'es francesi mos agen deishat ath cant de casa aguesti ossi e qu'es ossi se volguen quedar ena nòsta tèrra, perque aquerò demòstre qu'era salut mieiambietau dera Val ei excellenta. Un os es-

cuelh es mielhors zònes entà demorar, e precisament aguest s'a trapat en un lòc nomenat Artigaossèra, es madeishi toponims mos diden que aciu i auie auut ossi. Tanben coneishi personalmente caçaires que conden qu'er os non les moleste bric, e toti sabem qu'era montanha ei un lòc a on pòs trapar-te eth perillh, e de hèr a succedit que per uns auti animals i a auut accidents, inclodit entre caçaires...

Mès tanben an gessut publicats uns estudis que diden qu'es ossi reintroduits d' Eslovènia son mès perilhosi qu'es autoctòns...

Non veigui era diferèncià entre un os autoctòn e un os eslovèn.

Que calerie hèr, donc, entà qu'ena montanha i podessen convíuer totes es opcions personaus e es diferents maneres de comprendre-la? Pensi que cau un consens entre totes es parts implicades.

Calerie auer es exemplars controladi, non ei mala opcion eth chipatge, mès tanben calerie consensuar er usatge que se'n hè dera montanha. Per exemple, aciu en costat dera Val d'Aran, ena Arièga, i a restriccions ena montanha molt mès estrictes qu'ena Val d'Aran.

Donques que s'un exemplar d'os se tròbe en ua zòna, es caçaires pòden anar entà ua auta zòna, per exemple.

per Anna Geli

FOTOS: A.GELI E JEP DE MONER

ES TESTIMÒNIS Era experiència de trobar-se un os a d'èster malaisida de desbrembar. En refugi Era Honeria arriben excursionistes qu'asseguren auer-lo vist. Esmovent o terrific? Cadun ac viu diferent.

ADELA PABA
VIELHA

“Era ossa desvièc era sua trajectòria”

Adela Paba, testimoni d'un encontre damb er os; “Deuia auer 24 ans, quan hègem montanha apròp dera cascada deth lunfèrn, per Loishon. Èren es quate deth maitin e anàuem tamb un grop de cinc persones entre es que i ère Fernand Boyer, gran coneishe-dor dera montanha e des animaus, ti-

ment de Lobeterie. Pr'amor qu'ère de net portàuem es lumetes en cap e pujàuem per un caminòu, quan de patac, a uns 30 mètres, mos trapèrem a ua ossa damb eth sòn petit. Rebrembi qu'era ossa desvièc era sua trajectòria camin tà baish sense hèr arren. Nosati que seguïrem eth nòste

camin tranquilament, rebrembi que Boyer preneç era mesura dera peada e la envièc entà que la estudièssen”. “ Tostemp que i a estat er os, er os ei vegetarian e sonque en ua part molt petita minge carn”. Totun, Adela dèishe clar que cau un coneishement mès exhaustiu dera montanha “eth men òme ère caçaire, mès que tanben vediem coma neishien es isards e coma ère era epòca de calor. Cau conéisher era montanha mès prigondament, e òc, es caçaires tanben hèn era sua foncion”, e hig que “non per os i dèishen d'èster es pagesi, pr'amor que ja lèu ne n'i a”.

CÉSAR ESTOP LES

“È estat sies
mesi de
baisha”

César Estop, neishut en Vilaller mès dam domicili en Les, tanben s’a trobat cara a cara damb er os. Non ne gessec tan mau parat coma Luis Turmo, mès siguec atacat per un plantigrad que se trobèc mentre caçau. “Sonque siguec un avis”, arrebrembe. Maugrat açò, César Estop estec sies mesi de baisha. Açò passèc ara hè un an, mentre participaue er ua caceira de sangliers en Arres.

Vedec un os adult e se demorèc quiet, en tot demorar qu’er animau partisse espantat. Eth problèma siguec qu’er os shumèc tath sòn environ e, inesperadaments, correc entath joen César Estop, qu’en senter-se menaçat comencèc a córrer peth bòsc.

La casuda li ocasionèc herides en ua cama e en braç e ematòmes per tot eth còs. Es tecnicos de Mieí Ambient qualifiquèren d’exemplar era reaccion deth caçaire, pr’amor qu’ena sua opinion, eth plantigrad sonque pretenie intimidar ar uman, mès eth caçaire ac viuèc de manèra fòrça dife-

rent. “Temí pera mia vida e è estat sies mesi de baisha”. Passèc fòrça pòur, sustot quan ja herit se protegic entre un arbe e ua paret de pèira. “Sentie gronhar ar os a sonque uns centimètres”. Er animau, fin finau, partic sense qu’es caçaires tirèssen cap trèt intimidatòri.

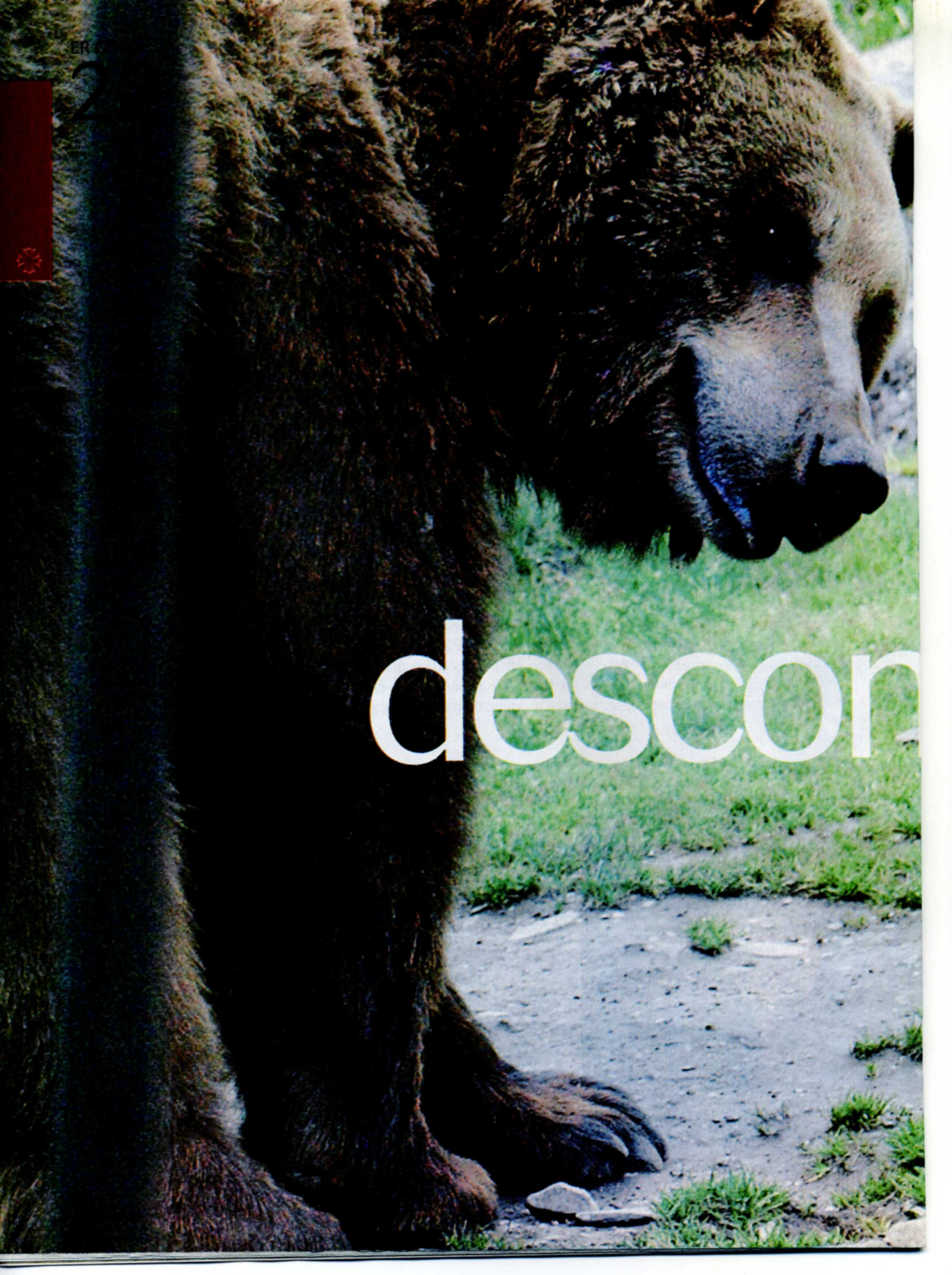

ALEIX SAURA GARDA DETH REFUGI ERA HONERIA

“Eth vertadèr
problèma ei
era pòga
informacion”

Aleix Saura a entenut fòrça viatges personas qu’an vist er os e que ronden pera Val de Toran, mès eth ei contudent ara ora d’afirmar que

“eth vertadèr problema a estat era pòga informacion que i a auut sus aguest ahèr. Portam 12 ans damb er os enes nòstes montanhes e era gent non ei bric informada”, sentèncie. Tanpòc non sò d’acòrd damb era gent que culpabilize as caçaires, pr’amor que s’auessen estat informadi tot açò non auessen passat”. Saura tanben se mòstre contudent ara ora de hèr critica sus uns auti problèmes enes montanhes, “culpabilizam ar os, mès, qué mos cau hèr damb es gossets que son asilvestradi?”. E acabe en tot afirmar que “çò deth cèrt ei que, s’i a bèth un qu’a dret e pòt queishar-se der os, aque-ri que son es ramaders”.

ER

descor

Es grani eishudi

TOT ÇÒ QUE CALI SABER SUS ER OS BRUN

Es ossi deth Pirenèu s'extinguièren enes ans ueitanta, çò que non vò díder pas que non ne demorèsse cap exemplar viu. Actuauments n'i a ua vinçea, que cinc (aumens) ne viuen abituauments en Aran. Es ossi son animals força esquius damb es umans e les agrade viuer en bòsqui de has, auets e càsses e moir se baicaments de net.

TEXT: A.SÀEZ
FOTOS: NÀDIA TOLSÀ

Er os brun ei ua espècia autoctòna deth Pirenèu que se considerèc extinguida enes ans ueitanta. Non ei que non demorèsse cap os viu alavetz (se calcule que n'i auie sèt escampadi pes montanhes), mès que damb es que demorauen non se podie garantir era subervivença d'aguesti plantigrads pr'amor que ne demorauen pògui e èren massa aluenhadi entre eri. En 1995 França inície un programa de reintroduccion d'ossi damb ajudes des hons europèus deth programa Life. Se tractaue de crear ua colònia « experimentau ». Un an dempús, eth 1996, se libèren es prumèrs tres ossi, vengudi des bòsqui d'Eslovènia. Pyros, Melba e Giva se heren fòrça populars alavetz. En França, es ossi se convertiren en reclam toristic. Cau tier en compde, mès, qu'era banda francesa des Pirenèus ei ua zòna fòrça deprimida qu'arren a a veir damb era situacion socioeconomica der aute costat dera termièra. Atau, mentre es Pirenèus francesi se auto-proclamauen Pays de l'Ours, en Catalonha e en Aran se succedien es protèstes. Melba sonque viuèc un an. Un çaire francès qu'assegurèc sentir-se menaçat l'aucic en 1997 en territòri francès. Maugrat tot, en 2002 eth cens d'ossi en Pirenèu se calculaue en ua quinzea d'exemplars, pr'amor qu'es felmes liberades auien arribat prenhades. Un estudi sus era sua evolucion demografica, mès, avertie qu'encara non ère garantida era continuïtat dera espècia e se suggerie as govèrns que se liberèssen aumens sies exemplars mès.

En aguest contèxte arribèc era notícia dera mòrt de Cannelle, era darrera femelha autoctòna deth Pirenèu.

Es ossi deth centre d'Artés son es unics que non semblen generar polemica en Aran

Tanben siguec abatuda per un caçaire. Aqueth madeish 2004 França decidís aumentar era colònia damb cinc ossi mès. Se demane ar Estat espanhòu permís entà que siguen ossi dera zòna deth Cantàbric mès, en non obtier es apertienti permisi, se torne a recórrer as bòsqui d'Eslovènia. En 2006 se libèren cinc ossi mès. Des d'alavetz era poblacion que s'a estancat, donques se ben Hvala paric dus ossardets, dues osses liberades, Palouma e Franska, moriren en dus accidents. Eth futur qu'ei incèrt. França cre que cau liberar mès exemplars a cuert termini. Atau cau tier en compe de que se ben i a censats ua vintea d'exemplars, era sua distribucion hè inviable era reproduccion en bères ues zònes. Enes Pirenèus Atlantics, entre França, Navarra e Aragon, i a quate ossi (quauqui d'autoctòns), mès toti son mascles. Enes Pirenèus orientaus, d'Andòrra entà Girona, se repetís eth problèma: non i a cap femelha, sonque s'i an establith dus ossi eslovèns. En Pirenèu centrau, en ua gran zòna que pren de plen era Val d'Aran, a banda de França, eth Palhars Sobirà e ua zòna d'Aragon, ei a on i a era colònia mès nombrosa e damb mès possibilitats de suberviuer: quinze ossi des quaus sies son femelhes.

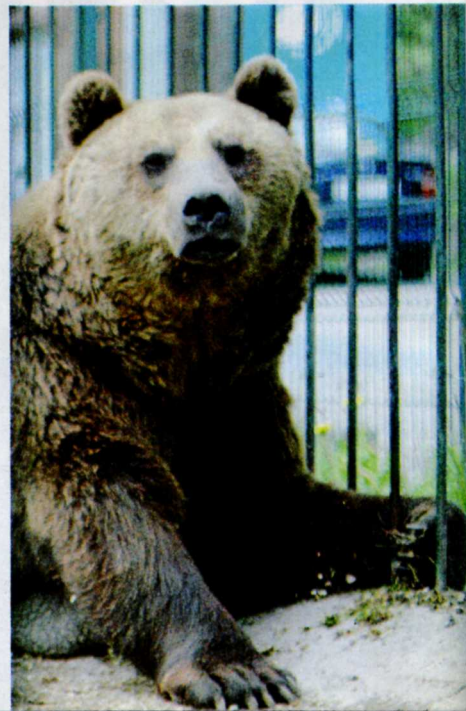
FÒRÇA VERGONHOSI

Es plantigrads son animaus fòrça vergonhosi, e plan esquius damb es umans. Les defugissen sonque en intuir-les. Mès era sua imponent preséncia fisica (entre 150 e 200 centimètres de nautor e un pes qu'enes mascles oscille entre es 80 e es 240 quilòs e enes femelhes des des 65 tàs 170 quilòs) les convertís en un animau que,

dempús de tempsi immemorials, inspire es legendes mès sanguinàries. Caçar-lo, istoricaments, supausaue entar eròu qu'ac arthenhie, era reconeishença dera sua societad, coma s'era fòrça descomunala der os li auesse arribat ada eth.

Es ossi, damb un color que pòt variar entre un crèma, un marron e un marron lèu nere, son animaus omnivòrs mès era sua alimentacion ei lèu un 75% vegetariana. Pòc abantes dera ivernacion ei quan er animau sent eth besonh d'acumular mès grèishi e ei en aguesta estapa quan se sòlen produsir atacs a caps de bestiar. An eth sens dera audida e der olfacte fòrça desvolopat, mès son cuerti de vista, d'ací que siguen fòrça amants dera net, çò qu'encara dificulte mès era possibilitat de veder-les.

Son erbivòrs en un 80% mès ocasionauments pòden atacar eth bestiar.

Ivernacion

Entre noveme e deseme, en tot depéner dera climatologia, aguesti plantigrads entren en periòde d'ivernacion. Ei un temps de totau inactivitat en qué es ossi s'amaguen en tutes de malaisit accés enquia qu'eth temps melhore. I pòden demorar sies mesi s'es condicions climatologiques son adverses. Enes ossères ei a on nèishen es ossardets entre deseme e gèr, de sòrta qu'ena primavera apareishen nau exemplars coma per art de màgia. Nèishen proporcionaments fòrça petiti, damb sonque 350 grams e demoraràn damb era mair enquias dètz-e-ueit mesi. Cada femelha ne pòt auer entre un e tres quan arribe ena maturitat sexua entre es tres e es cinc ans. Es ossi, consideradi animaús damb ua notabla intelligéncia, pòden viúer entre vint-e-cinc e trenta ans e an ua grana capacitat entà adaptar-se as recors deth sòn entorn, d'ací qu'és exemplars liberadi d'Eslovènia lèu agen trobat eth sòn pròpri abitat. Es sòns airaus preferidi entà viúer son es bòsqui de hais, auets e casses. De peades se ne tròben tant ath hons des vals coma enes nautas montanhes, mès era abituau ei que visquen entre es 800 e es 1.800 mètres de nautada.

Eth torn a Occitània en setanta dies

MARXA ENTÀ ARTÉNHER QU'ERA UNESCO DECLARE ER OCCITAN PATRIMÒNI DERA UMANITAT

Eth passat dia 30 d'agost començèc era marcha Occitània a Pè enes Valades occitanes de Piemont. Pendent setanta dies, es arderosi caminants, membres dera associacion Chambrà d'òc, recorreren territòri occitan entà pr'amor d'arténher qu'era Unesco arreconeishe era lengua occitana damb era declaracion de Patrimòni dera Umanitat, en tot coïncidir damb era celebracion der An Internacionau des Lengües. A estat un viatge long, dur e plen de simbolis-

me enquià arribar en tèrres araneses, mèta deth viatge. Ua mèta tanben cargada de simbolisme, donques qu'ei Aran er unenc territòri occitan a on era lengua pròpria deth país a caractèr oficiau. Eth dia 6 de noveme ua quarantia de participaires en aguesta caminada arribauen en Bossòst, a on sigueren arrecebudi coma vertaders eròis. Er acte de benvenguda consistic en passe deth cuert *Tath mauvèrme*, dera aranesa Anna Geli e eth documentau Las veladas occitanas de

Italia, de Lo Crom; dus exemples d'audiovisuaus hèti en occitan. Londeman s'ahigeren ara comitiva apròp de miei centenar de persones, que vole ren acompanyar as membres de Chambrà d'òc enquia Vielha, destin des caminants. En cap-lòc es nautavotz dera plaça deth Conselh Generau les demorauen damb cançons de Nadau e un refrigeri entà préner fòrces dempús der esfòrc epic. Es caminants s'emocionèren damb aguesta cauda benvenguda e non dobtauen

ACTUALITAT

Era marcha Occitània a pè gessec
des Valades eth 30 d'agost e arribèc
en Vielha eth dia 7 de noveme.

en abraçar a toti aqueri que des d'Aran les balhauen supòrt. Sonque sèt persones heren intègre eth recorregut, mès çò d'important ei qu'en cada poblacion se les i ahigie gent que hège, aumens, ua estapa. Ua manèra de balhar supòrt ara iniciatiua. Ja pera tarde se celebrèc un acte de caractèr mès oficiau que compdèc damb era preséncia deth grop Aire de prima, atau coma damb ua lectura literària organizada pera associacion Lengua Viua. Mès, sense dobtès, ua des hites artenhudes siguec eth compromís deth Conselh Generau de somar-se ara peticion de qu'er occitan sigue declarat Patrimòni dera Umanitat. Atau ac assegurèc eth sindic Francés Boya en un acte que servic de prelu-di ara reünion celebrada en Burdeus

damb representants de tot eth territòri occitan entà pr'amor de crear era Societat Prefigurativa, ua firma que serà era prumèra entitat juridica dera naua Acadèmia Occitana dera Lengua. Se tracte d'establir es bases der organisme que velhe pera promocion der occitan e garantís eth sòn futur.

UA BONA NOTÍCIA

Mentretant, era colleccion Girona de Pagés Editors acabe de publicar aguest mes de noveme era traduccion d'un classic dera literatura catalana com ei *Aciu que repòse Nevares* e d'autes narracions mexicanes, de Pere Calders. Era revirada d'aguesta òbra, ua des mès emblematicas de Calders, a anat a cargue de Xavier Gutiérrez.

DE PELLICULA

LHÈIDA A ACUELHUT ERA 1ÈRA MÒSTRA DE CINEMÀ OCCITAN DAMB ERA PROJECCION DE SIES FILMS

Eth secretari de Política Lingüística dera Generalitat de Catalonha, Bernat Joan, siguec er encargat d'inaugurar eth dia 28 d'octobre era 1a Mòstra de Cinemà Occitan, qu'acuelhec er espaci Funàtic de Lhèida e ena que se poderen veir sies films en aguesta lengua. Er acte tanben compdèc damb era presència deth delegat deth Govern dera Generalitat en Lhèida, Miquel Pueyo, deth sindic d'Aran, Francés Boya, e era còssa de Cultura dera Paeria, Montse Parra.

Era mòstra ei ua iniciatua pionèra en Catalonha creada entà contribuir a difòner era creacion audiovisua hèta en occitan e que neishec coma resultat der acòrd de colaboracion que signèc eth passat mes de junhsèga eth delegat deth Govern en Lhèida, Miquel Pueyo, en representacion dera Coordinadora de Servicis Lingüistics de Lhèida, organizadora des Prèmis Llanterna Digital, damb Patrick Pagano, president dera Association Regard Nomade, organizadora deth Festivau Résistances, de Foix.

Bernat Joan arreconeishec qu'er occitan "ac a mèis cru qu'eth catalan" mèis, "erosaments, non tant coma hè uns ans". I a agut auanci timidi, mèis significatius, coma demòstren era creacion dera pròpria Mòstra. En aguest sens, eth secretari de Política Lingüis-

Eth sindic balhèc supòrt a ua iniciatua entà promòir era presència der occitan enes mejans audiovisaus

tica dera Generalitat soslinhèc qu'er occitan non ei sonque eth gloriós passat des trobadors, mèis que "tanben ei ua grana lengua moderna damb era que se pòt hèr cinèma e quina auta activitat que sigue".

En aguesta prumèra edicion se poderen veir sies títols: "Mapas", Do-

cumentau produccion de Piget; "Camina al Carnaval de las Fecas". Dirigida per Amic Bedel e produsida per Piget; "Chris", dirigida per Amic Bedel e tanben dera productora Piget; "Imageanaire", un documentau produccion de Piget; "Camina tot canç de garbet", tanben d' Amic Bedel e Piget e "Se canta", dirigida per Stéphane Valentin. En ua produccion Des Films dera Castagne.

Malastrosaments, era auta cara dera moneda ei qu'era dusau edicion des prèmis Llanterna Digital, as que pòden optar trabalhs realizadi en catalan e occitan non i auec presència de títols en aguesta lengua a concors. Cau destacar qu'est an passat, eth trabalh dera aranesa Anna Geli "Tath Mau-Verme" s'emportèc eth prèmi ath melhor cuert per votacion populara.

ACTUALITAT

Er espaci Funàtic de Lhèida acuelhec era 1a Mòstra de Cinemà Occitan.

ENA ANTARAper **Jusèp Loís Sans**Director deth programa entara
creacion dera oficina Occitan en
Catalonha**Occitània a pè**

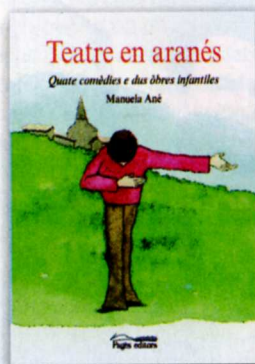
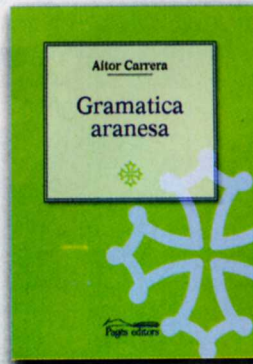
Eth passat Eth passat diuendres 7 de noveme sèt caminaires, provinents de Vinai, valades occitanes d'Itàlia, arribèren en Vielha acompanyats per mès de 50 persones, entre es quaus i èrem quauqui aranesi, en tot dar per acabada ua manifestacion que s'a nomenat "Occitània a pè". An estat 1300 km e mès de sieshanta dies caminant. Eth dia abans auien arribat en Bòssòst, trenta caminaires (cinc aranesi), provenents de Sant Beat. Per tot a on passat an rebut potentes acuelhudes des cargues institucionaus, des escoles, des associacions, des mieis de comunicacion,... Per tot les an organizat hestivaus, manifestacions, discor-

si,... An podut constatar era vitalitat der occitan, era grana implantacion de qu'encara gaudís, maugrat es persecucions a que l'an sotmés. Era manifestacion a ua finalitat basica: iniciar un procés entà demanar qu'era lengua occitana sigue inclodida en listat dera UNESCO de patrimoni immateriau dera umanitat. Açò significarie un important reconeishment entar occitan que li daurrie possibilitats de proteccion e la plaçarie en un marc de referéncia. Eth qu' Occitània a pè acabèsse en Aran a era explicacion e eth reforç deth "mite aranés" ena consolidacion dera promocion dera lengua occitana. Mès, es mites les cau

quedar, les cau alimentar e aguesta a estat una grana ocasió entara sua consolidacion. Catalonha en moment de hèr er Occitan lengua oficiau de tot eth territòri, ac hè per respècte ara petita tèrra aranesa e ac hè tanben pera consideracion de qu'er occitan (lengua cunhèra dera civilisacion europea) ei un ben valió, un patrimoni que mos cau salvar entre toti. Occitània a pè a servit entà seguir mitificant era patria aranesa, mès entà explicar tanben qu'aguesta mitificacion se la desbrembam, morirà. En quinsevol cas a de quedar clar a toti aqueri qu'encara dubten, que Aran serà occitana o "non serà"

www.pageseditors.comed.pages.editors@cambrescat.es

Pagès editors

Garona
Libes
en aranés**Libes en occitan dera Val d'Aran****Teatre en
aranés**
Manuela Ané**Solitud**
Víctor Català**En
vacances**
Tòni Escala**Gramatica
aranesa**
Aitor Carrera

Sant Salvador, 8 - 25005 Lleida - Tel. 973 23 66 11- Fax 973 24 07 95

DICCIONARI

A

Acòrd, acòrdi: acord -s
Amoscar: agafar
Andàs: tanca
Angrèr: adob
Apalhatge: preparació del jaç dels animals
Aperar: anomenar (*era aperada declaracion des Pirenèus*: l'anomenada declaració dels Pirineus), dir-se (*m'apèren/me diden/me criden Joan*: em dic o em diuen Joan. Per a donar o demanar el nom d'algú, la forma comuna aranesa és *dèder* o *cridar*: *com te dides/com te crides/me digui/me cridi*), *cridar* (algú)
Aplec: adv. bé, com és degut
Arbe, arb: arbre
Arberòt: arbust
Arribar: esdevenir-se (un fet), arribar
Asir: odi
Atrament: atracció

B

Bèth, bèra: adj bell -a; adj ind cert -a/ -un bèra ua pron ind algú / -shinhu adv una mica bèra causa / adv alguna cosa, quelcom
Bòsc: bosc
Bramafam: afamat - ada
Burla: soca d'arbre
Buscalhaire -a: que busca llenya menuda.

C

Caça, cacilha: caça
Caçaire: caçador
Camin: camí; vegada, cop (v. viatge)
Campar: observar
Cap-lòc: capital
Consègre: perseguir, empaitar
Contraròtle: control
Convivència: convivència
Corcha: dreuera
Corròg: càrrega, molèstia
Còrdòire: punyir, colpir
Craba: cabra, isard
Crocra: rosegat
Cunhèstra: congesta

D

Daurir: obrir
Delà: enllà; ath delà: 'més enllà, a més a més'
Dessús: damunt
Desirar: desitjar
Deslurança: alliberament
Destòr: desgel, desglac
Déuer: deure
Devarar: davallar, baixar
Devorar: devorar

Dilhèu: potser
Dinc a: prep. fins a
Dubertura: obertura

E

Encòp (a l'): alhora
Endolentir: adolorar
Endret: indret, lloc
En tot auer: tenint (*en tot + infinitiu* equival al gerundi que expressa simultaneïtat)
Enquia: fins a (amb les contraccions enquia, enquiara, enquiath, enquias)
Esitacion: vacil·lació, indecisió, duote
Esporiu -iva: adj. pur -a
Èster v i nm: ser, ésser (no existeix la forma estar + adj.: *èster* malaut, *èster* barra, *èster* verd: estar malait, estar o ser tancat, estar o ser verd)
Extincion: extinció

F

Feròç -a: feroç
Frejor: fredor
Futar: fugir

H

Herotge -tja: ferotge
Hèt -a: fet, esdeveniment
Horabandir: foragitar, expulsar, bandejar
Horra: baralla
Hrèita: necessitat

I

Inlassable: incansable, infatigable
Ipèrbola: hipèrbole

J

Jaupar: lladrar
Jorga: vedella

L

Lagar: doblegar
Lambret: llampec
Languèr: desmai
Lanhar (se): gemegar, queixar-se
Lòga: espai, lloc
Lúder: brillar, resplendir
Luta: lluita, combat

M

Manièra: manera

N

Net: nit

O

Oelha: ovella
Oelhèr: pastor
Ors -a, os ossa: ós

P

Pastor / pastre: pastor
Plan: adv ben, proa -ei plan hèt, quan èra joena i anava plan
Plànher, planher-se: lamentar, compadir, queixar-se (en verbs de la 2a conjugació amb acabament en -er àton, l'accent es desplaça al final quan hi afegim pronoms: *plànher/planher-se, dèder/dider-t'ac, prèner/prener-ne...*)
Pr'amor (L de/que): per causa de
Pòur, páur: por

R

Risc, risca: risc

S

Solucion: solució
Succedir: succeir (vg. arribar)
Supervivença, superviuença: supervivència

T

Tier compde: vigilar (constr. transitiva; tier compde des vaques: guardar les vaques).
Tradicion: tradició
Tranquillitat: tranquil·litat
Tresau: tercer (tret de *prumèr*, els numerals ordinals tenen acabament -au: *quatau, cincau, nauau, detzau, dètz-e-setau, trentaau...*)
Tropèl: ramat
Tressaut: ensurt

V

Viatge: viatge; vegada, cop (v. camin)
Vier: vindre; convertir-se en (vier lhòco: tornar-se boig)

VA DE LENGUA

per Aitor Carrera

Professor de lengua e lingüística occitanes ena Universitat de Lhèida

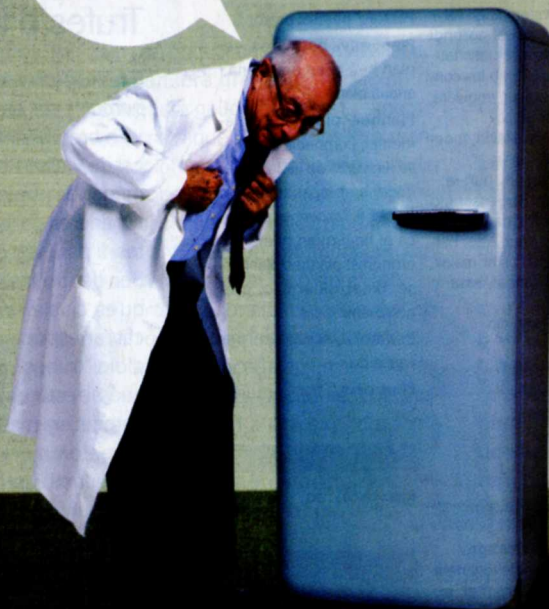
Trufes e truhes

Se veiguéretz eth programa *Caçadors de paraules* sus era Val d'Aran, de ben segur que vo'n brebaratz que, laguens d'un supermercat de Vielha, Roger de Gràcia comencèc a demanar es nòms araneses de tot çò que vedie. Li parlèren der arradim, li parlèren des mongetes, li parlèren deth peberòt e li parlèren tanben des truhes. Quan demanèc eth nòm de çò qu'en catalan s'apèrè "patates", en supermercat l'arrespongueren qu'aque rò en aranes se'n didie "truhes". Roger qu'èrè en Vielha. Se si-guesse estat en Bossòst o en Les non aurie cap entenut era madeisha paraula. O milhor: qu'aurie entenut era madeisha paraula damb un petit cambiament. En aranes que se pòt dèder "truha" o "trufa". Totes dues que son bones. Era forma "trufa" s'emplegue en terçon des Quate Lòcs, e "truha" enes auti pòbles aranesi. Ena partida mèss baisha d'Aran i a era forma majoritària en Comenge. En Lairissa, ena partida centrau e en Naut Aran que i a era que s'emplegue en Coserans. Donques, era diferéncia dialectau entre pòbles aranesi, non hè arren mèss que contunhar era diferéncia que i a en-

"Se si-guesse estat en Bossòst o en Les non aurie cap entenut era madeisha paraula"

tre es parlars de Comenge e es de Coserans. Mès atencion: aqueres dues non son cap totes es formes que s'emplegue en Gasconha entà aperar era "trufa" o "truha". Que i a endrets qu'empleguen un mot plan particular: "mandòrra". Que n'i a d'auti que diden "poma de tèrra". E, fin finau, que n'i a que diden "patata" o "patana". Donques, s'ententz a quaqu'un qu'en tot parlar occitan ditz "patata" o "patana", vos cau saber que non s'ei cap enganat. Aqueri mots qu'apartien tanben ara lengua occitana.

Digues
aaa...

Passa't a la classe A

Estalviaràs energia i diners

Busca aquest segell a la teva botiga habitual

PLA RENOVE D'ELECTRODOMÈSTICS, CALDERES I AIBES CONDICIONATS

Ajuts en la compra d'equips de baix consum energètic

Electrodomèstics

fins a **125€**

Aires condicionats

fins a **100€**

Calderes

fins a **500€**

* Només en l'adquisició de calderes de condensació

Generalitat de Catalunya
Institut Català d'Energia

som-hi